

Derivational Suffixes in the Divan of Halim Giray Sultan: A Morphological and Functional Analysis

اللواحق الاشتقاقية في ديوان حلیم كيراي سلطان: تحليل مورفولوجي ووظيفي

م. فراس تحسين صابر

جامعة صلاح الدين، كلية اللغات، قسم اللغة التركية، طالب دكتوراه،

frass.tahsin@su.edu.krd

قسم الإدارة، كلية العلوم الإنسانية والاجتماعية، جامعة كوية، كوية ٤٤٠٢٣، جمهورية العراق الاتحادية.

أ.م. گوران صلاح الدين شكر

جامعة صلاح الدين، كلية اللغات، قسم اللغة التركية، goran.shokor@su.edu.krd

الكلمات المفتاحية: ديوان حلیم كيراي سلطان، اللغة التركية العثمانية، علم الصرف، نظام الاشتقاق، لواحق الاشتقاق.

كيفية اقتباس البحث

صابر، فراس تحسين، گوران صلاح الدين شكر، اللواحق الاشتقاقية في ديوان حلیم كيراي سلطان: تحليل مورفولوجي ووظيفي، مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية، أيار ٢٠٢٦، المجلد: ١٦، العدد: ٥.

هذا البحث من نوع الوصول المفتوح مرخص بموجب رخصة المشاع الإبداعي لحقوق التأليف والنشر (Creative Commons Attribution) تتيح فقط للآخرين تحميل البحث ومشاركته مع الآخرين بشرط نسب العمل الأصلي للمؤلف، ودون القيام بأي تعديل أو استخدامه لأغراض تجارية.

Registered في

ROAD

Indexed في

IASJ

Derivational Suffixes in the Divan of Halim Giray Sultan: A Morphological and Functional Analysis

Derivational Suffixes in the Divan of Halim Giray Sultan: A Morphological and Functional Analysis

Lecture. Firas Tahsin Sabir

Selahattin University, College of Languages, Department of Turkish Language, PhD. Student,

firas.tahsin@su.edu.krd

Department of Administration, Faculty of Humanities and Social Sciences, Koya University, Koya 44023, Kurdistan Region – F.R. Iraq.

Asst.Prof. Goran Salahaddin Shokor

Selahaddin University, College of Languages, Department of Turkish Language,

goran.shokor@su.edu.krd

Keywords : Divan of Halim Giray Sultan, Ottoman Turkish, morphology, derivational system, derivational suffixes.

How To Cite This Article

Sabir , Firas Tahsin , Goran Salahaddin Shokor , Derivational Suffixes in the Divan of Halim Giray Sultan: A Morphological and Functional Analysis , Journal Of Babylon Center For Humanities Studies, May 2026, Volume:16, Issue 5.

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

[This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.](http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Abstract:

The fundamental elements that reveal a language's derivational power, morphological functioning, and conceptual productivity are defined as derivational suffixes. Turkish, as an agglutinative language, has maintained this characteristic throughout its history; especially in old

Derivational Suffixes in the Divan of Halim Giray Sultan: A Morphological and Functional Analysis

texts and literary works, it has developed a rich derivational system with derivational suffixes. Divans written in Ottoman Turkish provide reliable and high-quality linguistic data for examining the formal and semantic functioning of derivational suffixes, both in terms of showing the historical stages of the language and the derivational methods of its vocabulary. This study, as a section of a doctoral thesis entitled "A Phonological and Morphological Analysis in the Divan of Halim Giray Sultan (Text, Dictionary Study)", examines the derivational suffixes in the divan from their formal and functional aspects. The derivational suffixes in the text are evaluated in terms of their origins, frequency of use, and semantic values. While reading a text, discovering the ways in which words are derived and acquire new meanings can sometimes be a unique pleasure. Especially in historical poetry, it's possible to see how poets enriched the language by using suffixes. In the Divan of Halim Giray Sultan, the frequent and varied use of these small structures added to words is striking; this makes it an important resource for those wishing to understand the language of that period. This section aims to examine in detail the functions of derivational suffixes within the text of the Divan and the meanings they reveal.

ملخص:

تُعرف المكونات الأساسية التي تُظهر قدرة اللغة على الاشتقاق، ووظائفها الصرفية، وإنتاجيتها المفاهيمية، باسم اللواحق الاشتقاقية. وقد حافظت اللغة التركية، كلغة لاصقة، على هذه السمة عبر التاريخ؛ إذ طورت نظامًا اشتقاقياً غنياً، لا سيما في النصوص القديمة والأعمال الأدبية، من خلال اللواحق الاشتقاقية. وتُوفر الديوانات المكتوبة باللغة التركية العثمانية بيانات لغوية موثوقة وعالية الجودة لتتبع الوظائف الشكلية والدلالية للواحق الاشتقاقية، حيث تُظهر المراحل التاريخية للغة وأساليب اشتقاق مفرداتها. تُحاول هذه الدراسة، وهي جزء من أطروحة دكتوراه بعنوان "تحليل صوتي وصرفي لديوان حليم كيراي سلطان (دراسة نصية ومعجمية)"، فحص لواحق الاشتقاق من منظورين شكلي ووظيفي. وقد تم تحليل لواحق الاشتقاق الموجودة في النص، وأصولها، وتكرار استخدامها، وقيمها الدلالية. أثناء قراءة نص ما، قد يكون اكتشاف طرق اشتقاق الكلمات واكتسابها معاني جديدة متعةً فريدة. خاصةً في الشعر التاريخي، حيث يُمكن ملاحظة كيف أثرى الشعراء اللغة باستخدام اللواحق. في ديوان حليم كيراي سلطان، يبرز الاستخدام المتكرر والمتنوع لهذه التراكيب الصغيرة المضافة إلى الكلمات؛ مما يجعله مرجعًا هامًا

Derivational Suffixes in the Divan of Halim Giray Sultan: A Morphological and Functional Analysis

لمن يرغب في فهم لغة تلك الحقبة. يهدف هذا القسم إلى دراسة وظائف لواحق الاشتقاق في نص الديوان والمعاني التي تكشف عنها بالتفصيل.

Journal of Babylon Center for Humanities Studies: 2026, Volume: 16, Issue: 5

Journal of Babylon Center for Humanities Studies :2026 Volume: 16 Issue :5
(ISSN): 2227-2895 (Print) (E-ISSN):2313-0059 (Online)

Derivational Suffixes in the Divan of Halim Giray Sultan: A Morphological and Functional Analysis

Hâlim Girây Sultan Divânı'nda Yapım Ekleri: Biçimbilimsel ve İşlevsel Bir İnceleme

Öğretim Üyesi. Firas Tahsin Sabir, Selahaddin Üniversitesi, Diller Fakültesi, Türk Dili Bölümü, Doktora Öğrencisi,

firas.tahsin@su.edu.krd

İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Koya Üniversitesi, Koya 44023, Federal Irak Cumhuriyeti.

Doç.Dr. Goran Salahaddin Shokor, Selahaddin Üniversitesi, Diller Fakültesi, Türk Dili Bölümü,

goran.shokor@su.edu.krd

Özet:

Bir dilin türetme gücünü, biçimbilimsel işleyişini ve kavramsal üretkenliğini ortaya koyan temel unsurlar yapım ekleri olarak tanımlanır. Türkçe, eklemeli bir dil olarak bu özelliğini tarih boyunca sürdürmüş; özellikle eski metinlerde ve edebî eserlerde yapım ekleriyle zengin bir türetme sistemi geliştirmiştir. Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınan divanlar, hem dilin tarihsel evrelerini hem de söz varlığının türetme yollarını göstermesi bakımından, yapım eklerinin biçimsel ve anlamsal işleyişini incelemek için güvenilir ve nitelikli dil verileri sunar. Çalışma, "Halim Giray Sultan Divanı'nda Ses ve Şekil Bilgisi İncelemesi (Metin, Sözlük Çalışması)" başlıklı doktora tezinin bir bölümü olarak, divandaki yapım eklerini biçimsel ve işlevsel yönleriyle incelemektedir. Metinde yer alan türetme ekleri; kökenleri, kullanım sıklıkları ve anlam değerleri açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Halim Giray Sultan Divanı, Osmanlı Türkçesi, Biçimbilim, Türetme Sistemi, Yapım Ekleri.

•**Yöntem:** Bir metni okurken oradaki kelimelerin hangi yollarla türetildiğini ve yeni anlamlara nasıl büründüğünü keşfetmek, bazen insana ayrı bir keyif verir. Özellikle geçmişe ait şiirlerde, şairlerin ekleri kullanarak dili nasıl zenginleştirdiğini görmek mümkündür. Halim Giray Sultan'ın Divanı'nda da, kelimelere eklenen bu küçük yapıların çok çeşitli ve sık kullanıldığı dikkat çeker; bu da dönemin dilini anlamak isteyenler için önemli bir kaynak oluşturur. Bu bölümde, Divan'daki yapım

Derivational Suffixes in the Divan of Halim Giray Sultan: A Morphological and Functional Analysis

eklerinin metin içinde üstlendiği işlevleri ve hangi anlamları ortaya çıkardığını detaylı şekilde ele almak hedeflenmiştir.

1.Giriş

Kök, sözcüklerin temelini oluşturan ve belirli bir anlam taşıyan en küçük yapı birimidir. Türkçede kelime kökleri genellikle tek hecelidir. Dilin en eski dönemleri incelendiğinde, kelimelerin tek sesli köklerine rastlamak mümkündür. Bu kökler hem ad hem de fiil kökenli olabilir. Zaten evrende iki temel unsur bulunur: varlık ve hareket. Birinci unsur; canlı, cansız, maddi ya da manevi tüm varlıkları, kavramları, nitelikleri, kişileri, olayları, kısacası zaman ve mekânda yer kaplayan her şeyi kapsar. İkinci unsur ise, bu varlıkların zaman ve mekân içindeki tüm hareketlerini, oluşlarını, yapış ve kılışlarını ifade eder. Dolayısıyla isim kökleri, nesnelere kendisini; fiil kökleri ise nesnelere hareketlerini dilde karşılar (Ergin, 2019, s.123).

Yapım ekleri, isim veya fiil kök ve gövdelerinden yeni isim ya da fiil gövdeleri oluşturan eklerdir. Türkçede köklerle ekler arasındaki birleşme düzenli ve sistemli olduğundan, isimlere gelen ekler fiillere gelmez. Şekil olarak bazı benzerlikler bulunsa da, bu ekler işlev bakımından farklı gruplardadır. Türk dilinin genelinde olduğu gibi, Türkiye Türkçesinde de yapım ekleri dört grupta incelenir: 1. isimden isim türeten ekler, 2. isimden fiil türeten ekler, 3. Fiilden isim türeten ekler, 4. fiilden fiil türeten ekler (Korkmaz, 2014, s.110)

Türkçede ekler, yapım ekleri ve çekim ekleri olarak bilinir. Yapım ekleri kelimenin manasını ve şeklini değiştirir, çekim ekleri ise manasını ve şeklini değiştirmez. Çoğu zaman, yapım ekleri ve çekim ekleri kesin çizgilerle birbirinden ayrılır. Bununla birlikte, bazı eklerin sınırları net değildir. Örneğin, -CA eşitlik eki, bazı durumlarda sözcüğün manasını

değiştirmezken diğerlerinde değiştirir. Bu örnekte, "Türk-çe" sözcüğü, Türklerin dilini gösterdiği için -CA yapım eki olarak görünse de, "ben-ce" sözcüğü işlevi çekim eki olarak görünmektedir (Demir, Yılmaz, Gencan, 2011, s.6).

Şekil bilgisi bir dilin kök sözcüklerini, eklerini, köklerle eklerin birleşme yollarını, eklerin anlam ve işlevlerini, türetme ve çekim özelliklerini ve şekille ilgili diğer konuları inceleyen gramer dalıdır. kelime kök ve ekleri, şekil bilgisinin temel öğeleridir (Korkmaz, 2003, s.5).

Sözcük bünyesinde görülen, tek başına anlamı olmayan ve kullanılmayan, fakat köklerle birleşerek kullanılan ve anlam ile ilgili bir görev gören şekillere ek denir (Ergin, 2009, s.114).

Ekler iki gruba ayrılır: İlki köklerden yeni gövdeler oluşturan ekler, ikincisi ise kök ve gövdelere çekim özelliği kazandıran eklerdir. Birincilere yapım ekleri, ikincilere ise çekim veya işletme ekleri adı verilir. Türkçede iki tür kök vardır: isim kökleri ve fiil kökleri. Bu köklerden dört farklı gövde türü meydana gelir: isimden isim, isimden fiil, fiilden isim ve fiilden fiil gövdeleri. Kelime gövdeleri, köklere yapım ekleri getirilerek oluşturulduğuna göre, dört çeşit yapım eki bulunduğu söylenebilir (Ergin, 2008, s.160).

2. Yapım Ekleri

2.1. İsimden İsim Yapan Ekler

İsimden isim türeten ekler, isim kök ve gövdelerine getirilen eklerdir. İsim kök ve gövdeleri ya baş+lık, yaş+lı örneğinde görüldüğü gibi direk isim kökenli kelimelerdir. Ya da kapa-k, bata-k, baş-ar-mak örneklerindeki

Derivational Suffixes in the Divan of Halim Giray Sultan: A Morphological and Functional Analysis

gibi fiilden isim yapma ekleriyle oluşturulmuş isim gövdeleridir. (Korkmaz, 2014, s.119).

a. +CI

Bu ek isimlere gelerek çoğunlukla meslek isimleri yapar. Ünlü uyumuna ve ünsüz benzeşmesine uyar (Hengirmen, 2005, s.286).

-Meslek/iş bildiren yapım eki:

yalancı (TÂRÎH-İVEFÂT), şerbetçizâde (ḤARFÜ'R-RÂ18), kuyumcu, Şekvâcılarîñ (ḤARFÜŞ-ŞÎN 46), şekvâcılarîñ (ḤARFÜŞ-ŞÎN 46).

b. +CA

Eski Türkçeden günümüze kadar, tüm lehçelerde yaygın şekilde kullanılan ve oldukça verimli olan bir isimden fiil türetme ekidir (Ölmez, Kaçalın, 2011, s.27).

-Küçültme/benzerlik (küçültme veya benzerlik bildiren yapım eki):

beççe (ḤARFÜ'R-RÂ 18).

- Miktar/zaman (nicelik, miktar veya derece bildiren yapım eki):

bunca (ḤARFÜL-MÎM58).

- Göre/ilgili olma (göre, nazaran, bakımından anlamı katan yapım eki):

mezâkımcı (ĠAZEL-İMÜŞTEREK62).

- Tarz/biçim (tarz, şekilde, biçimde anlamı katan yapım eki):

hoşca (ḤARFÜN-NÛN 78).

- Miktar/zaman (çokluk, miktar veya derece bildiren yapım eki):

Derivational Suffixes in the Divan of Halim Giray Sultan: A Morphological and Functional Analysis

haylice (HARFÜL-HA 92)

c. +Cik

bu ek Batı Türkçesinin başından beri görülen ve son zamanlarda çok işlek hale gelen bir ektir (Ergin,2008, s.163-165).

- İsim ve isim asıllı kelimelere gelerek sevgi, şevkat ve küçültme anlamları verir:

rodos**cık** (TÂRÎH-İ VEFÂT-I KIRIMÎ SEYH HÂMİD EFENDİ),
handec**ik** (ĞAZEL-İ MÜŞTEREK 70), gece**ik** (HARFÜL- YÂ 105).

ç. +Lik

- İsimden isim (soyut kavram, kalıcı isim, hâl, özellik, araç, yer, alet, özellik anlamı katan yapım eki) (Ergin, 2008, s.155-157):

ben**likle** (MÜNÂCÂT), bendel**ige** (MÜNÂCÂT), mübtelâ**lıktır**
(ĞAZEL-İ MÜŞTEREK 66), şike**stelik**dir (HARRFÜ'S-ŞÂ 6),
âşu**fteliğim** (ĞAZEL-İ MÜŞTEREK 69), görmek**ligi** (HARFÜ'R-RÂ 32),
'uryân**lığımı**, Maḥmû**rluğumu** (ĞAZEL-İ MÜŞTEREK 69), eylemek**lik**
(HARFÜL-HA 103), serke**şlikler** (HARFÜL-HA 86).

- İsimden isim (ait olma, ilgili olma, sahiplik ya da nitelik bildiren yapım eki):

yang**lıg** (HARFÜN-NÛN 85), dehen**likde** (HARFÜL-HA 101).

- meslek/iş (meslek, görev veya unvan bildiren yapım eki):

nigâhbân**lık** (HARFÜL-MÎM 56).

d. –cegiz

Derivational Suffixes in the Divan of Halim Giray Sultan: A Morphological and Functional Analysis

- Küçültme/sevecenlik (acıma, şefkat, sevgi anlamı katan yapım eki) (Ergin, 2008, s.166):

gönül**cegizim** (ĞAZEL-İ MÜŞTEREK 71).

e. -sIz

- yokluk/eksiklik:

sensiz (ĤARFÜ'R-RÂ 23)

f. -II

- Aidiyet/İlgili olma anlamı katar:

melek**lidir**, bebek**lidir**, Dünbelek**lidir** (ĤARFÜ'R-RÂ 18), edrinel**idir** (ĤARFÜ'R-RÂ 26), şakall**ı** ola (TÂRÎĤ-İ VELÂDET), taşra**lı** (ĤARFÜN-NÛN 82), bir oca**lı** (ĤARFÜN-NÛN 83).

-Nitelik/sıfat anlamı katar:

u**ş**ludur (ĤARFÛL- YÂ 104), deli-**kanlı** (ĤARFÜ'R-RÂ 21).

g-ki, -kü

- Zaman ve aitlik anlamı katar:

andaki (ĤARFÜN-NÛN 81) , d**ünkü** gün (ĤARFÛL-HA 90), şimdiki (ĤARFÛL-HA 93).

2.2. İsimden Fiil Yapan Ekler

İsimden fiil yapan ekler oranla daha az sayıdadırlar. Hepsi de asıl üretim eklerinden olmalıdırlar. Çünkü bunlar isme geldikleri için fiil çekimi eki, fiil yaptıkları için de isim çekimi eki olamazlardı. Bununla beraber

Derivational Suffixes in the Divan of Halim Giray Sultan: A Morphological and Functional Analysis

birleşik ek oldukları zaman bu sınırlamadan kaçabilirler (kaba-laş-mak) (Banguoğlu, 1995, s.204).

a. -A

oynatmağa (ḤARFÜZ-ZÂ 40)

b. -IA

Eski Türkçeden bu yana tüm lehçelerde yaygın ve oldukça işlevsel olan bir isimden fiil türetme ekidir (Korkmaz, 2014, s.176-178).

- Fiil türeten (bir işi başlatmak anlamı):

başlamış (ḤARFÜZ-ZÂ 39), başlasa8 (ḤARFÜL-LÂM 53).

- Bir şeyi sözle ifade etmek anlamı:

söyleşüb (ḤARFÜL-MÎM 58).

c. -IAn

Bazı geçişli ve geçişsiz fiiller, "-la/-le" ekiyle türetilmişken, üzerine eklenen "-n" dönüşlülük ekiyle genişletilmiş ve +LAN- biçiminde birleşik bir ek ortaya çıkmıştır. Bu şekilde oluşan fiillere örnek olarak "ayaklan-, canlan-" gibi kelimeler verilebilir (Korkmaz, 2014, s.178).

- (birini harekete geçirmek, ettirgenlik anlamı):

ayaklandır beni (ĠAZEL-İ MÜŞTEREK 64), ayaklandı (ḤARFÜL-LÂM 53).

- (bir duruma girme, edilgenlik veya kendiliğinden olma anlamı katan yapım eki):

Bilmezlenür (ḤARFÜ'R-RÂ 28).

ç. -GA

- Kalıplaşmış isim-sıfat yapım eki:

özge (ḤARFÜ'R-RÂ 19).

2.3. Fiilden İsim Yapan Ekler

Çoğunlukla, isimden isim tabanları gibi yapılar temel üretim ekleriyle oluşturulmuş, bazıları ise üretim işlevi kazanmış çekim ekleriyle meydana gelmiştir. Dilimizde fiil kökleri, isim köklerinden kesin olarak ayrılmış ve sayıca fazla olduklarından bu tür üretim geniş ölçüde yayılmış, pek çok kelime ortaya çıkarmıştır. Ancak, yazı dilimizde yabancı kelimelerin etkisi nedeniyle Türkçede fiilden türeyen yalnız adlar ve sıfatlar yeterince gelişmemiştir (Banguoğlu, 1995, s.224-225).

a. -mA

Aslında mastar şekli olan bu ek kalıcı isimler de yapar (Gülsevin, Boz, 2010, s.108).

- Bu ek, fiil köklerine gelerek eylem isimleri (mastarlar) oluşturur.

arttırmadadır (TAḤMÎS-İ ĞAZEL-İ FEHÎM), etmedir, şanmañız (TAḤMÎS), kesmede (ḤARFÜ'R-RÂ 27), dökmede (ḤARFÜL-HA 101).

b. -mAk

-Kılış niteliğini koruyarak **eylemi** adlaştırır:

etmekdir (TAḤMÎS), bakmağa (ḤARRFÜT-TÂ 5), bakmağla (ḤARFÜL-LÂM 51), istemek (ḤARFÜ'R-RÂ 24), görmege (ḤARFÜ'R-RÂ 32), öpmege (ḤARFÜZ-ZÂ 36), yüz sürmek (ḤARFÜL-LÂM 52), yürütmekde (TAḤMÎS-İ MUṬARREF-İ ĞAZEL-İ YAḤYÂ), oynatmağa (ḤARFÜZ-ZÂ 40), görmekligi (ḤARFÜ'R-RÂ 32), Eylemek (ḤARFÜL-MÎM 59), Eylemeklik (ḤARFÜL-HA 103).

-**Oluş veya durum** bildiren yapısını koruyarak, gerçekleşmeyen **süreci ya da hâli** adlaştırır:

ölmege (ḤARRFÜT-TÂ 5), eğlenmege (ḤARFÜZ-ZÂ 40).

c. -Iş

- Bir eylemin, hareketin adını yapar (karşılıklı yapılan eylem):

alış veriş (MÜFREDÂT 20).

ç. -An

Bu ek, o işi yapan, o hâlde olan veya o süreçte bulunan anlamı katar:

kırân (HARFÛL-CÎM 7), görünen⁴, âlışan¹⁰ (HARFÛN-NÛN 79), olan (DÎVÂN-I HALÎM GİRÂY SULTAN), esen (TAHMÎS-İ GAZEL-İ ŞÂBÎT).

d. -A

- **dilek/temenni** anlamı taşıyan, hareketten çok **sonuç ve hâl** bildiren çekimli fiil biçimidir.

oluna (HARFÛL-HA 95)

e. -mAz

- Olumsuzluk anlamı katmıştır:

Bilmezlenür (HARFÛ'R-RÂ 28)

f. -GAn

İsimler ve abartmalı sıfatlar türetir (Gülsevin, Boz, 2010, s.106-107).

- Fiilden sıfat yapmıştır ve geçmişte gerçekleşen eylem anlamı katar:

bolganın (HARFÛN-NÛN 85)

g. -kun, -kün

- fiilden sıfat yapım eki olarak kullanılmıştır ve kelimeye nitelik (özellik) anlamı katmıştır:

coşkun (HARFÛL-ELİF 2)

2.4. Fiilden Fiil Yapan Ekler

Türkçede fiilden fiil türeten ekler, kök fiilin anlamını değiştirir. Dilbilgisel açıdan bu değişimi fiil çatı ekleri sağlar ve bunlar çekim eki olarak kabul edilir. Sözlük anlamında ise, fiile eklenen ve kalıcı değişiklik yaratarak yeni kelimeler oluşturan ekler yapım ekleridir. Burada asıl konumuz sunuculardır. Ancak, fiil çatı eklerinin çoğu, fiil kökünün anlamında kalıcı değişiklikler de yaparak yeni sözcükler ortaya çıkarmıştır (Banguoğlu, 1995, s.274).

a. -Dİr

Derivational Suffixes in the Divan of Halim Giray Sultan: A Morphological and Functional Analysis

- Bir işi başkasına yaptırma, ettirgenlik anlamı katmıştır:

öldürse4 (ḤARFÜ'R-RÂ 34), arttırmadadır (TAḤMÎS-İ ĞAZEL-İ FEHÎM), tutuşdurur (ĞAZEL-İ MÜŞTEREK 71), yetişdirdim (ḤARFÜL-HA 87), çekdirüb (ḤARFÜL-HA 90), toldurdu (ḤARFÜL-HA 100).

b. -Ur

- Ettirgenlik anlamı katmıştır:

düşürmezdim (ḤARFÜL-HA 93).

c. -n

Kendi kendine yapma ve olma görevi vardır. bu yüzden dönüşlülük eki de denir (Ergin, Yavuz, Yetiş, Birinci, 1995, s.34).

- Edilgenlik (başkasınca yapıma, pasiflik) anlamı katmıştır:

söylenilmez (ḤARFÜZ-ZÂ 35).

- Dönüşlülük (kendi kendine yapma, bir şeyden hoşlanma, kendini kaptırma) anlamı katmıştır:

eglenmege (ḤARFÜZ-ZÂ 40).

- Edilgen/oldurgan fiil türeten yapım ekidir:

Boyandım (NAẒM-I RÛ' YÂ)

ç. -t

- Ettirgenlik anlamı katmıştır:

yürütmekte (TAḤMÎS-İ MUTARREF-İ ĞAZEL-İ YAḤYÂ), oynatmağa (ḤARFÜZ-ZÂ 40), uğratmaz (ḤARFÜZ-ZÂ 40).

d. -Uş

- Köklere gelerek işteşlik (karşılıklı ya da birlikte yapılan eylem) anlamı katar.

görüşdüğün (ĞAZEL-İ MÜŞTEREK 68), tutuşdurur (ĞAZEL-İ MÜŞTEREK 71), âlışan10 (ḤARFÜN-NÛN 79), yetişdirdim (ḤARFÜL-HA 87), bakışla (ḤARFÜ'R-RÂ 20), yakışmaz (ḤARFÜL-ELİF 1).

e. -ş

Derivational Suffixes in the Divan of Halim Giray Sultan: A Morphological and Functional Analysis

- İsteşlik (karşılıklı yapma, birlikte yapma) anlamı katmıştır:

söyleşüb (ḤARFÜL-MÎM 58)

f. -In

- Edilgenlik (başkasınca yapılma, pasiflik) anlamı katmıştır:

kılınmur (DÎVÂN-I HALÎM GİRÂY SULTAN), bulunmuş (TAḤMÎS-İ MUṬARREF-İ ĞAZEL-İ YAḤYÂ), bulunmazsa (ḤARFÜZ-ZÂ 37), olunsa (ḤARFÜL-LÂM 51), görünen (ḤARFÜN-NÛN 79), Oluna (ḤARFÜL-HA 95).

g. -Il

- Edilgen/oldurgan/ettirgen fiil yapan eklerdir:

biçilmiş (ḤARFÜL-ELÎF 1), Kırıldı (ḤARRFÜ'S-ŞÂ 6), açılır (ḤARFÜ'R-RÂ 14), söylenilmez (ḤARFÜZ-ZÂ 35), bakılsa8 (ḤARFÜL-LÂM 51), açılıb4 (ḤARFÜL-LÂM 54), incildi4 (ḤARFÜL-LÂM 55), sarıldı (ḤARFÜL-MÎM 56), tutuldu (ĞAZEL-İ MÜŞTEREK 71).

ğ. -An

- Dönüşlülük anlamı taşır:

Uzandı (ḤARFÜZ-ZÂ 37).

Sonuç

Bu çalışma, Halim Giray Sultan Divanı yapım eklerini biçimbilimsel ve işlevsel açıdan inceleyerek Osmanlı Türkçesinin türetme sistemini derinlemesine incelemiştir. Kelime hazinesinin zenginleşmesinde ve anlam çeşitliliğinin sağlanmasında yapım eklerinin önemli bir rol oynadığı kanıtlanmıştır. Yapım ekleri, kökenleri, kullanım sıklıkları ve anlam değerleri bakımından çok türlüdür ve Türkçenin eklemeli ve üretken yapısının canlı bir eseridir.

Divan'daki yapım ekleri, eski Türkçeden ve Osmanlı döneminde sıkça kullanılan ekleri içerir ve dilin tarihsel sürekliliğini sergiler.

İsimden isim, isimden fiil, fiilden isim ve fiilden fiil yapım ekleri çoğunlukla kullanılmaktadır.

Yapım ekleri işlevsel olarak zaman içinde değiştiğinden, çekim eki ve yapım eki arasındaki sınırlar zaman zaman belirsizleşiyor.

Derivational Suffixes in the Divan of Halim Giray Sultan: A Morphological and Functional Analysis

Yapım ekleri, dönemin şiirinin kavramsal zenginliğini ve anlatım gücünü artmıştır.

Fiil köklerinden yeni sözcükler, dönemin günlük yaşamı, düşünce dünyası ve kültürel yapısı hakkında bilgi verir.

Türkçe, yabancı kelimelerin etkisine rağmen kendi yapım ekleriyle yeni kelimeler meydana getirmeye sahiptir.

Sonuç olarak, divandaki yapım ekleri, Osmanlı Türkçesinin ve genel olarak Türkçenin söz varlığı oluşturmadaki gücünü sergilemektedir. Bu sonuçlar, Türkçenin türetme kapasitesinin sürekliliğini ve yapım eklerinin tarihsel süreçteki önemini vurgulamaktadır.

Kaynakça

- BANGUOĞLU, T. (1995). Türkçenin Grameri, (4. Baskı), Ankara, TDK Yayınları.
- DEMİR, N, YILMAZ, E., GENCAN, N. (2011). Türkçe Biçim Bilgisi, Anadolu Üniversitesi Yayını.
- ERGİN, M., YAVUZ, K., YETİŞ, K., BİRİNCİ, N. (1995). Türk Dil Bilgisi, İstanbul, Bayrak Basım. Yayım. Tanıtım.
- ERGİN, M. (2008). Türk Dil Bilgisi, İstanbul, Bayrak Basım. Yayım. Tanıtım.
- ERGİN, M. (2009). Türk Dil Bilgisi, İstanbul, Bayrak Basım. Yayım. Tanıtım.
- ERGİN, M. (2019). Türk Dil Bilgisi, (1.Baskı), İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gülsevin, G., Boz, E. (2010). Eski Anadolu Türkçesi, (2. Baskı), Ankara, Gazi Kitabevi.
- HENGİRMEN, M. (2005). Türkçe Dilbilgisi, (8. Baskı), Ankara, Engin Yayın Evi.
- KORKMAZ, Z. (2003). Türkiye Türkçesi Grameri, Ankara, TDK Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (2014). Türkiye Türkçesi Grameri, (4.Baskı), Ankara, TDK Yayınları.